

Kunyhó és Palota

Rákospalota két arca

„Összkomfortos beázások”

Márciusig lesz nyitva az a párányi kiállítás, amit Pestújhelyen, a Doktor Sándor utcai úttörőházban rendeztek a főváros XV. kerületének, pontosabban csak Rákospalotának a hétszáz esztendő, fennállása alkalmával. Asatási leletektől újpalotai panelházakig fogja át a rég- és közelmúltat ez az egyetlen szobára szorító kiállítás, amely tehát a kétségkívül nem mindennapi évforduló alkalmával nyílt meg, egy 1281. szeptember 21-én kelt oklevélhez kötődően.

Nyírfák a pataknál

Hét évszázad igazán megér egy áttekintést, számbavételt, ám ha valaki nem éri be a hivatalos indokkal, hogy tudniillik az említett időpontban merül föl először a pesti síkság e részének neve, rájön, hogy még nem „Palota” volt ez a név. A kételyt eloszlatandó, a Budapesti Történeti Múzeumhoz fordultak tehát a kerületi vezetők, amelynek középkori főosztályáról megnyugtató válasz érkezett: semmi akadály a jubilálásnak...

Lássuk e levelet, a szakvéleményt. Eszerint bizonyos Péter királyi tárnokmester adta ki az oklevelet, amely szerint a pesti polgárok és a margitszigeti apácák kiegyeztek egymással a mai Margit-híd hídfőjénél álló egykori Jenő falu birtoklásáért folytatott pörben. Amikor is említették Újbécs helységet, az ott épült palotát. Innen két út ágazott el, az egyik Nyír-be (Nyír) vezetett. A gyökerek tehát ide, a Nyír nevű falucskához vezetnek; az elnevezés föltehetően a Szilas-patak menti nyírfákra utal. Későbbi oklevelekből tetszik csak ki az összefüggés: 1357-ben „Nyír, másnéven Palota”, 1364-ben „Palota, más néven Nyír” bukkan föl írottan. Önállóan és elsőként a Palota név 1347-ben szerepel. S ha már most eljátszozunk azzal, miként lett a Nyírből — Palota, akkor Györfly György föltevése a legvalószínűbb: palota épült Nyír falucskában...

S hogy miért volt mégis teljesréggel indokolt az egyébként szerénynek mondható jubileumi ünneplés, arra ezt az érvt találjuk ama múzeumi levélben: „...középkori eredetű településeink esetében — igen ritka kivételtől eltekintve — nem tudjuk az alapítás pontos idejét... Eppen ezért immáron több évszázados hagyomány szerint az egyes települések első említését számítva ünnepljük a jubileumokat, ezért számít 1981 Rákospalota jubileumi évének, ezért jogosult a község 700. évfordulóját ünnepegni. Hasonló számítás alapján ünnepezték meg

REGI UTCA A PEREMKERULET BEN

Saját mozija nincs

Sopron, Sátoraljaújhely és még sok más város és falu jubileumát a közelmúltban”.

Mi tagadás, meggyőző érvelés; ha ugyebár Újhelynek, Sopronnak lehet... A történészek, régészek összefogásának eredményeként 1974-ben megjelent „Tanulmányok Rákospalota, Pestújhely történetéből” című vaskos dokumentsorozatban végigkíséri az előidőktől napjainkig az 1950-ig önálló, azóta Nagy-Budapesthez tartozó város rész fejlődését. (Korábban megyei jogú város, 1923 előtt pedig község volt Rákospalota; a szóösszetétel első tagját megmagyarázni egyébként már egyszerűbb, gondoljunk a hasonló nevű patakra.) A Nemzeti Múzeumban e tájról való vas- és bronzkori leleteket is őriznek, miként láthatók belőlük az úttörőházi kiállításon is, amelynek némi túlbuzgalommal akár ilyen nevet-címet is adhattak volna: „A vaskortól Újpalotáig”.

„Csinos nyári lakok”

Kétarcú kerület, jókora ellentmondásokkal. Mielőtt azonban a mában vizsgálódnánk, legalább a múlt századról egy kis vázlat, amidőn a felgyorsult polgárosodás Palotát sem kerüli el. Igaz, 1870-ben még csak 47 iparost tartanak nyilván az akkor 3548 lakosú faluban, ahol azonban 1877-ben már szépitő bizottság működik, figyelven az építkezések csinoságát. Ybl Miklós is föllelhető a tervzók között, a gróf Károlyi Sándor földbirtokos alapította árvaházat és a hozzátartozó templomot tervezi. Új negyedekekkel gyarapodik a település, így 1897-ben kezdik el Pestújhely területének parcellázását, ahol is a Széchenyi-telep, a MÁV-telep nő ki a földből. Így aztán nem csoda, hogy a képviselőtestület 1898-ban megállapítja:

„Rápospalota község lakosságának zöme már nem földművelő... a 12 éves gyerekek kevés kivétellel már az újpesti és a budapesti gyárakban keresnek foglalkozást”.

(A régi Palota egyik — a századfordulón még modern, emeletes — házán emléktábla hirdeti: ott lakott Babits Mihály. A költő 1912-ben abban a házban írta versét, amelyben az olvasható: „Néma falun lakom én, hol még az ebek sem ugatnak; Nem bőgneik tehenek, még a malac se visít.”)

Persze, Ópalotára ma is falusias jellegű házak a jellemzők, s Újpalotáról is szép számmal járnak — jöllehet 70 százalékban mun-

viharos gyorsaságú fölépítésével. Lehet, hogy az egyazon kerületben egymásra utalt kétarcú városrész ellentmondásainak elsimitása érdekében is, a tanács nem kíván Újpalotán önmagának holmi palotát. Már az elmúlt tervidőszakra szerették volna fölhúzni az új tanácsházat, de Ópalotán, egy ot-tani lakótelep közepén. Sajnos, az építkezés a VI. tervidőszak napirendjén sem szerepelhet még; ez a terv szerény, de változatlanul a lakásépítésre összpontosít. Minden-esetre az ötezer lakásigénylő kétharmadát 1985-ig lakáskiutalásban részesíthetik.

Toronyházviták

Úgy is mondhatnánk, hogy Rákospalotára a lakótelepek nyomják rá bélyegüket, amelyeknek csak legjelentősebbje Újpalota vagy a föle toronyiránt néhány kilométerre magasodó negyed — az Ifjúgárda és az Énekes úti, amely még épül. A panelházak uralják e tájat, mint az egyik napilapban Virág Csaba, kétszeres Ybl-díjas építész fogalmazta: „Természetesen csak és kizárólagosan tizenegy szinten. Nálunk ez is valamiféle hallgatóságos dogma. Ha az ember a Gellért-hegyről végigtekint Budapestre, a város már ma is olyan a mindenütt látható sok tízelemtől, mintha egy tájfun leborotválta volna... Talán hihetetlen, de a magyar házgyárak ma is több mint kétezer féle panelt gyártanak! Budapestre viszont tizenhat féle típusot terveznek...”

Az elmarasztalásokból csinos gyűjteményt válogat össze „Honfoglalás Újpalotán” című könyvecskéjében Lipp Tamás. Messziről közelít honi tájainkig, idézi például Studs Terkel „Chicago” című riportkönyvéből Barry Byrne építész véleményét. Komor ez az ítélet, valósággal lesújtó. Íme: „Építészeti szempontból az új lakótelepek egyszerűen semmit sem érnek, kivéve mondjuk azt a tulajdonságukat, hogy a középületekre emlékeztetnek: elmeagyóintézetre, árva-házra, börtönre. Valamikor régen közösségben éltünk. De ezek a higiénikus börtönök nem közösségek. Van valami borzalmas vonásuk az ilyen épületeknek. Utálok őket, de be kell látnom, hogy a modern kor hozta őket magával. Az ocsmány, terpeszkedő torony-épületek illenek a kor hangulatához...”

Szükséges vélekedés a javából, s ha igaz is, hogy Ópalotáról Újpalotán lakhelyt kaptak közül jó néhányan visszaköltöztek, vagy más, családi házból folytatták életüket, s tagadhatatlan a környezeti egyhangúság, azért a kényelem, az összkomfort sok mindenért kárpótol. Eppen az említett könyvben — lám, Újpalotának kezd irodalma teremődni! — olvasható egy nemkülönbön szakember, Füle Lajos Ybl-díjas építész jócskán ellentétes vélekedése. Ő belülről látja Újpalotát, hiszen ott lakik, a belvárost hagyván oda. Szerinte a főváros minden részéből jött lakók úgyszólván „mindegyikének előrelepet, pozitív életformaválozást jelent az új, távfűtött, napfényes, szőnyegpadlós, tapétás lakás. A jó fölött azonban hamar napirendre tért az ember, csak a bosszantó hibákra, hiányosságokra figyel fel”.

Másfelől azonban a XIX. század hoz bizonyos ipart; előfutárnak az 1840-ben alapított Növényolajgyár tekinthető, ma is itt székel az immár országos hatókörű tröszt vezérkarja. Jó híreük voltak az asztalosok, s a századfordulón cement-, tégl- és kötélgyára van Palotának, továbbá Hungária néven kávégyára, csokoládégyára, az olasz Dozzi szalámigyára, lakatos-áru üzeme, mely utóbbi az alapja a Kismotor- és Gépgyár mai, II. számú egységének. A századelőn hívják életre gróf Károlyi István telkén — innen az Istvánutca Főműhely elnevezés — az ország legnagyobb MÁV-főműhelyét. 1919-ben a Landler Jenő parancsnoksága — íme, rögvést a mai néveredet — alatt álló 3. hadtesthez tartozó ezred alakul az istvánutcai üzemből és a Tanácsköztársasághoz fűződik Palota első várososa alakulása is. Formális és átmeneti e rang, ám 1923-ban mégiscsak városossá lesz, az önálló Nagy-Budapest létrejöttéig. Akkor költözött be az előjáróság egy régi szállodába, a Vígadóba. Most is itt van még a kerületi tanács, amelyre már sokszorosan ráférne, hogy új épületet kapjon, hiszen a kerület népessége alig öt év alatt, 1970—75 között megduplázódott: 60 000-ről 120 000-re gyarapodott, Újpalota

Abból a tempóból ítélve viszont, ami az új negyed létrejöttét kísérte, némi engedékenységgel arra a megállapításra juthatunk, hogy úgyszólván elkerülhetetlenek voltak e hiányosságok. Mert gondoljuk csak meg: először 1969. augusztus 6-án említik egy fővárosi tanácsülésen Újpalotát, s 1971-ben már költöznek a lakók.

A tervek 14 105 lakásról, 700 bölcsődei és 1400 óvodai helyről, 140 tanteremről, 2520 négyzetméteres alapterületű orvosi rendelőről és 18 340 négyzetméternyi kereskedelmi egységről, valamint 4900 négyzetméteres művelődési házról szólnak, a III. és IV. ötéves tervben. (Elmaradt a művelődési otthon — ennek hátrányait látni fogjuk.)

Az 1969 márciusában keltezett „alapkő-letélteli okmány” még csak 13 500 lakást említ ezek 136 hektáron építendő meg, 3,5 milliárd forint költséggel. Füle Lajos elismeréssel adózik a tervezőknek, akiknek a munkája először „Páskomliget” elnevezéssel futott, s akik egyesíteni akarták a városi sűrűséget és a vidéki tágasságot. Száz méterre a szélső házaktól erdőszáv húzódik, szántók, ligetek, távolabb a főtí dombok. A hibák? „A vizes helyiségekben — ha a sóhaj nem is — a normális erősségű beszédhang okvetlenül áthalatszik... s a liftek is rászolgálnak olykor rossz hírvükre.”

Csupa „ha”

Tenke Tibor, a tervezői munkacsoport irányítója egy szakfolyóiratban azt írja, hogy „nem vált be az alvóváros, ma a társadalom a városrendezőktől a városias város megteremtését várja el”. Következtetése, prognózisa? „Ha majd lakótelepeinket nem többé-kevésbé egymás számára ismeretlen családok lakják, ha majd a város bealakodik, ha majd kialakulnak az emberek között a város életében realizálódó kapcsolatigények, ha a várost őszinte élet keretének tekintik, ha az élet természetes velejáróit és megnyilvánulásait nem rejtik el, akkor fejlődik az alvóváros várossá”.

Tehát: csupa „ha”... Mégis, valamiként rímél ez a helyben lakó építész jövőbe tekintése: „Az a

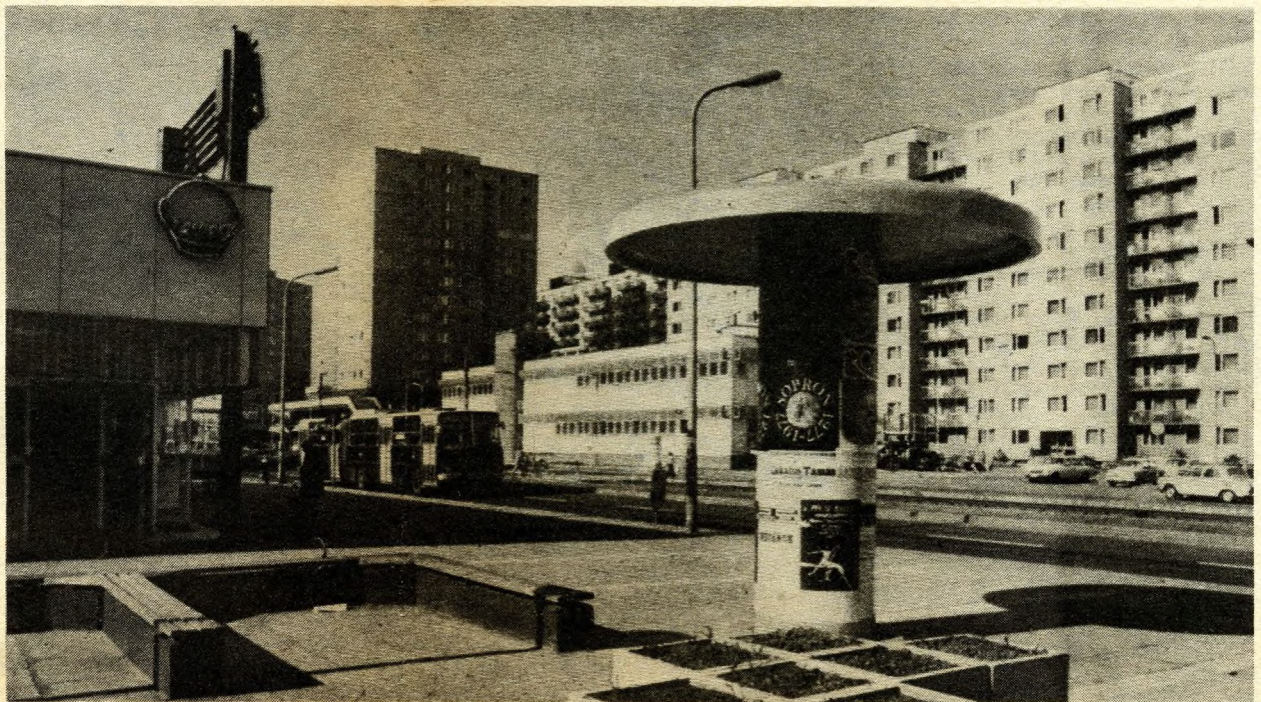
nemzedék, amely itt nő fel, már biztos, hogy kötődni fog Újpalotához. Emlékeik lesznek. A mi lakótelepi nemzedékünk még emléketlen”.

Ma még azonban az is kérdés: hogyan, milyen körülmények közepette nő fel ez az ifjúság? Ha valakiknek, akkor elsősorban nekik hiányzik az az elhalasztott művelődési ház, amit korántsem pótol — pótolhat — a városrészt Zuglóval összekötő felüljáró aljában álló mai ifjúsági ház, amely voltaképpen egy le nem bontott családi ház. Frankovics klubnak is nevezik, mert a palotai direktorium egyik tagjáról, Frankovics

mulatozó, majd Ladába szállók voltak az illetők, bár nem helybeliek.

Panaszok persze bőven vannak, s nem pusztán rendőrt illetők. A gyakoribbak közül valók a beázások: mire az itteniek egyike-másika hazamegy, az előszobában víz áll, s a falak tapétáiról mondjuk a Körösök egybefolyásának rajzolata másolható le. Mi történt? Teszem azt elfeledte elzárni a mosógépet a fölötte lakó, s természetesen az alsó szomszéd sem kerülte el az árvízi veszedelmet — ő éppenséggel az ártatlan fölötte lakót hibáztatja, míg ki nem derül a valódi ok. Am egy-egy kia-

ván nehezíti az IKV dolgát; ahol másfél szobás lakásba tucatnyian telepedtek be, ott nem is lehet vigyázni az „állagra”. Tizenhét családot lakoltattak ki már Újpalotáról, de egybehangzó a kerület illetékeseinek véleménye, hogy e példás szankciókat folytatni kell. Vannak évekig lakbért nem fizetők, s bár a villanyt igen, a gázt, a fűtést nem tudják kikapcsolni. (Idekiváncozik Pataki Béla tanácselnök megállapítása: „Nem tartottuk meg a fokozatosságot, a 15 000 újpalotai család a főváros 22 kerületéből jött, s bizony vannak, akik érdemtelenné bizonyultak. A szükséglakásokba költöztetettek

KIS TER ÚJPALOTÁN

Van elegendő óvodai és bölcsődei hely

Mihályról nevezték el azt a ma még féldoldas — balján új tízelemlések, jobbán a megnőtt gépkocsi forgalomtól repedező falu családi házak — utat, amelyből a felüljáró folytatódik. Sajnos, a régi és az új „gyerekek” vagyis a pestújhelyiek és ópalotaiak, valamint az újpalotai fiatalok összetűzéseinek is színhelye olykor ez a klub, illetve környéke. Minőségében jobb hírű a Szabadidő Központ, amely hétfőtől csütörtökig tartva 15 és 17 óra között, s nem csak folyóiratokat, kézikönyveket kínál: lényegesebb az információs jellege. Így színházjegyek vásárolhatók, IBUSZ-utak rendelhetők meg, bárki betekinthet a hivatalos menetrendekbe és így tovább. Rendezvényeik zömét azonban a pártházban tartják: vasárnap délelőtt játszóház gyermekeknek, délután filmvetítés — hiszen saját mozija sincs a megyeszékhelynyi lakosú negyednek! — felnőttek számára.

Víz és csótány

Patkánykölykök — festette valaki (valakik?) a Hevesi Gyula út egyik épületének falára, alighanem kivakarni sem lehet. Vajon kiké ez a sajátos, netán a világhírű regényből, az „Oroszlánkölykök”-ből merítkező öntudat? Alighanem rendőri ügy az illetén „csinytevés” kibogozása, bár vannak súlyosabbak is. Átellenben e fölirat, a Shell kútnál történt a közelmúltban, hogy megverték a kútkezelőt, mert nem szolgált ki részeg autósokat. A tetteseket elfogták, taxisok segítségével; kitűnt, hogy a közeli Ámor eszpresszóban

dósbabb pancsolás is megteszi a magáét — a fürdőszobákban ugyanis nincsen lefolyó...

Víz legfölül, a tizedik emeleten, nagyobb esők hatására, víz legalul, a pincében, amely egyetlen betonteknő, valahol mégis áttör a víz, s e bosszantó „források” nyitját nem lelik. (Polák György, a IV—XV. kerületi Ingatlankezelő Vállalat igazgatója: „Talajvízről nemigen lehet szó, inkább csapadék nyomán támad föl újra meg újra néhány épület pincéjében a tömérdek kellemetlenséggel járó víz. Javaslatunkra most már itt, Újpesten lejtős pincék épülnek, középtűt, egy pontban összegyűlik, tökéletesen kiszivattyúzható a víz. De Újpalotának ezt a gondját is igyekeznünk megoldani, műszaki fejlesztéssel.”) A rádió „168 óra” című szombat délutáni műsora riportban adott hangot e fájó témakörnek, amelyben az illetékes államtitkár súlyosan elmarasztalta az építőket.

Szűnyogok tenyészenek az ilyen pincékben, a földszinten lakók spray-vel irtják őket; de van kétszáz olyan lakás is Újpalotán, ahol a szürke penész telepedett meg. Lám, a sohat emlegetett csótányok után — amelyek ellen sikeresen vették föl a küzdelmet a bábolnait — ismételten fontos lenne valamely ötletes vállalkozó jelentkezése. Az IKV persze megteszi a magáét: 46 penészes lakást már helyrehoztak, háromféle technológiai eljárást kísérleteztek ki. Ők indították el a TÉK-szisztémát: tervszerű épületkarbantartást jelez a három betű, s annyit tesz, hoy ötvenként kijavítják a hibákat. Egyszer ez már megtörtént, az újabbra jövőre kerítenek sort.

A lakók nemtörődősége nyil-

helyére becsületes ópalotaiak kerülnek”.)

Ami legalábbis pillanatnyilag kedvező: van elegendő óvodai és bölcsődei hely, a gyermekgondozási szabadságon levőket is arra buzdítják, adják be gyermeküket. A demográfiai hullám következménye ez, miként az is, hogy az általános iskolások száma megnőtt: az elmúlt tanévben végzett 1191 nyolcadikos helyébe szeptemberben 1770 elsős lépett, vagyis 579 tanuló a többlet. Mindamellet még a tavaszon sikerült megszüntetni a gyerekek buszoztatását Újpalotáról Ópalotára, 6 új tanterem létesítésével a Hartyán közti iskolában. Továbbá a VI. tervidőszakban még egy iskola épül, a Kórakás park mögött.

Igények bőséggel

Igények vannak bőséggel, jogsak, jogtalanok egyaránt. Ilyen meg olyan klub kéne, ám ami nagyon is valóságos szükséglet: a Székesfehérvárral, Zalaegerszeggel vetekedő népességű Újpalotán — nincs egyetlen nyilvános vécé. Azt pedig már úgyszólván nehéz is leírni — nehogy csalóka reményeket ébresszünk —, hogyan formálódna a Frankovics út féldoldasságát megszüntető tervek, amelyek megvalósulása függvénye a felüljáró kiszélesítésének. Az időpont tehát még fölöttébb kérdéses.

KERESZTÉNYI NÁNDOR